

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مجموعه گفتارها

تاریخ مردم بست و نهضت ملی ایران

دایوش، جمانیان

(دانشیار تاریخ دانشگاه تهران)

به کوشش:

زهرا حاتمی

(استادیار تاریخ دانشگاه تهران)

نسخه

سرشناسه	: رحمانیان، داریوش، -
عنوان و نام پدیدآور	: تاریخ دهه بیست و نهضت ملی ایران/ داریوش رحمانیان ؛ به کوشش زهرا حاتمی.
مشخصات نشر	: تهران: نشر علم، ۱۳۹۶ -
مشخصات ظاهری	: ۴۴۰ ص.
شابک	: ۹۷۸-۹۶۴-۲۲۴-۸۹۰-۲
وضعیت فهرست نویسی	: فیا
یادداشت	: بالای عنوان: مجموعه گفتارها.
موضوع	: نفت -- ایران -- صنعت و تجارت -- ملی شدن
موضوع	: Petroleum industry and trade -- Government ownership -- Iran
موضوع	: سیاستمداران ایرانی -- قرن ۱۴* Politicians, Iranian -- 20 century
موضوع	: ایران -- تاریخ -- پهلوی، ۱۳۰۴ - ۱۳۵۷ -- سیاست و حکومت
موضوع	: Iran -- History -- Pahlavi, 1925 - 1978 -- Politics and government
موضوع	: ایران -- تاریخ -- پهلوی، ۱۳۲۰ - ۱۳۵۷ -- کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲
موضوع	: Iran -- History -- Pahlavi, 1941 - 1978 -- Coup d'etat of 19th August, 1953
موضوع	: حاتمی، زهرا، -، گردآورنده
رده بندی کنگره	: DSR1۵1۷/۲ت ۲ ۱۳۹۶
رده بندی دیویی	: ۹۵۵/۰۸۳۲
شماره کتابشناختی ملی	: ۲۸۵۰۳۹۷

مجموعه انتشارات

تاریخ دهه بیست و نهضت ملی ایران

داریوش رحمانیان (دانشیار تاریخ، دانشگاه تهران)
به کوشش زهرا حاتمی (استادیار تاریخ، دانشگاه تهران)

نمایه ساز: لیلا رضائی کزازی

صفحه آرایی: مهدی شکری

چاپ اول: ۱۳۹۶

تیراژ: ۷۷۰ نسخه

لیتوگرافی: کوثر

چاپ: دایره سفید

خیابان انقلاب، خیابان ۱۲ فروردین، خیابان شهدای ژاندارمری

بن بست گرانفر، پلاک ۴، تلفن ۶۶۴۱۲۳۵۸

حق چاپ برای ناشر محفوظ است.

شابک ۹۷۸-۹۶۴-۲۲۴-۸۹۰-۲

فهرست

پیشگفتار.....	۵
ماهیت دولت رضاشاه.....	۱۱
قوام السلطنه در شناختش تاریخ معاصر.....	۳۱
خطای مه‌ک کشتمانی (کیش شخصیت و ناکامی قوام السلطنه).....	۴۸
نیروی سوم و حاکم مدعی.....	۵۸
گزارش آثار میرزا هدایت الله و دفتر (پدر دکتر مصدق).....	۸۳
میرزا هدایت الله وزیر دفتر اندیشه حکومت قانون در ایران عصر قاجاریه.....	۱۰۶
میرزا هدایت الله وزیر دفتر؛ زندگی، آثار، عقاید، آراء و اندیشه‌ها.....	۱۴۱
تاریخ معاصر ایران، نفت‌محور است.....	۲۲۹
مصدق و پارلمان‌تاریسم.....	۲۴۲
مصدق نخواست مردم وارد صحنه شوند.....	۲۵۱
نقد کتاب خواب آشفته نفت.....	۲۶۷
بیداری از خواب آشفته نفت.....	۲۸۰
مصدق دموکراسی‌خواه بود (میراث ملی شدن صنعت نفت ایران).....	۳۰۴
بررسی کارنامه دولت دکتر مصدق.....	۳۱۹
تاریخ‌نگاری کودتای ۲۸ مرداد و حافظه تاریخی ایرانیان.....	۳۳۶
نقد و بررسی کتاب ایران و سازمان سیا.....	۳۶۶
زمینه‌های اجتماعی کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ شمسی.....	۳۸۵
کودتای ۲۸ مرداد، محرک بنیادگرایی در خاورمیانه.....	۴۲۶
فهرست اعلام.....	۴۳۲

پیشگفتار

مجموعه پیش رو شامل دو جلد از مجموعه گفتارهای دکتر داریوش رحمانیان است. در دو قدم نخست، بخش‌های مرتبط با (دهه بیست خورشیدی و بیست و یکم ملی) و (فلسفه تاریخ، روش‌شناسی و تاریخنگاری) آن برای اساتید عموم علاقمندان به مباحث تاریخی بالاخص دانشجویان رشته تاریخ - بار و منتشر می‌شود. امید است مجموعه گفتارهای باقی مانده نیز که احتمالاً پس از گردآوری و تدوین به هشت یا نه جلد برسند در آینده نزدیک منتشر شده در معرض دید و قضاوت خوانندگان قرار گیرند.

آنچه این مجموعه را پر اهمیت می‌کند جدای از مباحث متنوع آن، این است که سخنرانی‌ها، مقالات و مصاحبه‌های آن حاصل و دست آورد بیست و پنج سال تدریس و تحقیق ایشان در گروه‌های مختلف تاریخ در دانشگاه‌های گوناگون ایران و بالاخص دانشگاه تهران است که بخش مهمی از آن برای نخستین بار چاپ و منتشر می‌شود.

کارنامه پژوهشی غنی و مطول دکتر رحمانیان نشان از آن دارد که در طی این سال‌ها، ایشان علاوه بر تدریس و پژوهش درباره دوره تخصصی خود - تاریخ قاجاریه و معاصر ایران - به بحث‌های نظری تاریخ علاقه بسیاری داشته و با عضویت، مشارکت و ریاست بر

گروه‌ها و انجمن‌هایی چون «گروه تاریخ و همکاری‌های میان رشته‌ای» پژوهشکده تاریخ اسلام، «انجمن ایرانی تاریخ» و «گروه فرهنگ، تاریخ و مطالعات میان رشته‌ای» - که گروهی در مؤسسه «راویان آینده فرهنگ است و فعلاً در پژوهشگاه هنر، فرهنگ و ارتباطات فعالیت می‌کند - توانسته است ضمن گردآوری و برجسته‌ترین و تأثیرگذارترین اصحاب علوم انسانی و اجتماعی در کندهار، بانی و طراح برگزاری همایش‌ها، نشست‌ها و سخنرانی‌های بسیاری گردد. دهه در آنها متخصصان امر به بحث و بررسی پیرامون جدیدترین و به‌روزترین موضوعات و آثار منتشره در حوزه تاریخ و مطالعات میان رشته‌ای پرداخته و دانش ایرانیان در این حوزه‌ها را ارتقاء داده‌اند. تنها توجه به این نکته که در سال‌های آتی نمی‌توان تاریخ علوم انسانی و اجتماعی و بالخصوص رشته تاریخ را بدون توجه به مجموعه آثاری چون *عزت‌شناسی، انحطاط و عقب‌ماندگی ایرانیان و مسلمین* (۱۳۸۲ ش.)، *تاریخ تفکر سیاسی در دوره قاجاریه* (۱۳۸۸ ش.)، *ایران بین دو کودتا* (۱۳۹۱ ش.)، *مقارنه‌ای بر روی‌شناسی تاریخی، مطالعه موردی: تصحیح انتقادی رساله‌نامه* (۱۳۹۲ ش.) و طراحی و اجرای نشست‌ها و همایش‌هایی نظیر «همایش بزرگداشت انقلاب مشروطه» (۱۳۸۳ ش.)، «طرح احیای ربع رشیدی و فرهنگ و تمدن ایران عصر ایلخانی» (۱۳۸۴ ش.)، «تاریخ و همکاری‌های میان رشته‌ای» (۱۳۹۰ ش.)، «شریعتی و دانش تاریخ» (۱۳۹۱ ش.)، «تاریخ و علوم سیاسی» (۱۳۹۳ ش.)، «روش‌شناسی مطالعات تاریخی» (۱۳۹۳)، «میزگرد» بررسی و نقد آثار و اندیشه‌های سید جواد طباطبائی» (۴ اردیبهشت ماه ۱۳۹۳ ش.) و ... بررسی کرده به نگارش درآورد، خود از اهمیت بسیار تلاش‌های ایشان حکایت دارد. این برنامه‌ها که عمدتاً با استقبال گسترده اهالی رشته‌های مختلف علوم انسانی روبه‌رو شده و

بازتاب وسیعی در مطبوعات یافته‌اند، زمینه ارتباط و هم‌اندیشی میان تاریخ پژوهان و دیگر اصحاب علوم انسانی فراهم آمده تلاش شده است پلی ارتباطی میان مجموعه علوم انسانی ایجاد گردد تا این رشته‌ها را که هر کدام حکم جزیره‌ای جدای از یکدیگر را یافته‌اند، به هم پیوند داده امکان گفتگوی میان آنها را فراهم آورد.

علاوه بر این گرچه اهل تاریخ عمدتاً دکتر رحمانیان را با پروژه علمی انجمن انحطاط و عقب‌ماندگی ایرانیان و مسلمین می‌شناسند - که به گمان من مورد حاصل دلبستگی او به ایران و اسلام و تعلق خاطرش نسبت به سرنوشت ایرانیان و مسلمین و ترقی آنان است - اما ایشان در سال‌های اخیر آن‌گونه که طرح‌های جدید و بکر دیگری هم بوده است که در نوع خود بسیار بر اهمیت‌اند و اگر نه بی‌سابقه که لااقل کم‌سابقه‌اند. رؤیاشناسی تاریخی یکی از این طرح‌هاست که انجام آن نشان از تعریف متفاوت و وسیع و جدید از تاریخ و پژوهش‌های تاریخی دارد. پژوهش درباره شخصیت‌های بنام فراموش شده، دیگر طرحی است که به همت دکتر رحمانیان در سال‌های اخیر آغاز شده بخش‌هایی از آن به شکل مقاله منتشر شده است. در این رابطه ایشان برای نخستین بار از زندگی پر بار میرزا هدایت الله وزیر دفتر سخن می‌گویند. مستوفی‌ای کهنه کار و پاک‌دست از زمانهای قدیمی از مستوفیان ایرانی که در زمانه‌اش به ابوذر دوران و سلمان زمان شهره بود و در تأویل و تفسیر آیات و احادیث، مشربی به اختصاص داشت اما در روزگار ما احوال و آثارش ناشناخته مانده است. این پروژه نه تنها از جهت پرتو افکنی بر چهره یک دیوانسالار عارف و وارسته و درک بخشی مغفول مانده از تاریخ اداری، فکری و عقیدتی ایران عصر قاجاری اهمیت دارد بلکه از زاویه‌ای دیگر و به دلیل اینکه او پدر دکتر محمد مصدق - پیشوای نهضت ملی ایران است - نیز حائز

اهمیت ویژه است و در نهایت دکتر رحمانیان بانی و بنیانگذار «مردم نامه» است. مجله‌ای که براساس این اندیشه و مرام بنیان گذاشته شد تا در کنار قهرمانان و نخبگان به نقش مردم عادی و اقشار فرودست انگاشته شده نیز توجه کند و در عصر جدید که عصر برآمدن و بلوغ مردم است، نه تنها تاریخ پژوهان را به بازخوانی منابع تاریخی در دسترس برای بازتعریف نقش مردم عادی در رویدادها و وقایع تاریخی برانگیزد بلکه محملی باشد برای ثبت و ضبط احوال این مردمان در زمانه ما تا تاریخ پژوهان آینده امکان بررسی همه جانبه زندگی همه اقشار و طبقات اجتماعی را داشته تصویری تا حد ممکن تام و تمام از جامعه ایرانی روزگار ما داشته باشند. دکتر رحمانیان در این مجله درست به همان حضور و در عرصه عمومی مطبوعات و ... تلاش می کند تا تاریخ را به بیان مردم ببرد و عطش و اشتیاق روزافزون جامعه ایرانی به بازخوانی و بازسناسایی گذشته خود را با اتکاء به منابع موثق فرونشاند. نیازی حیاتی در جامعه کنونی که متأسفانه در غیبت مورخان راستین توسط شبه مورخان برآورده شده سبب ساز اغتشاش در فکر تاریخی و زمینه ساز بحران روح یأس و ناامیدی بر اذهان ایرانیان گردیده است.

علاوه بر تلاش‌های قلمی و اجرایی ایشان، شاگرد پروری که خود یکی از مهم‌ترین سنن دیرینه آموزشی ایرانی - اسلامی است از جمله شاخص‌ترین خصیصه‌های ایشان است که سبب شده نسلی از تاریخ‌پژوهان ایرانی به وجود آید که در چارچوب فکری، ایده‌پردازی و روش و منش علمی، وامدار ایشان هستند. در سال‌های اخیر ایشان کارهای پژوهشی مشترک بسیاری را با برخی دانشجویان خود آغاز کرده که بخشی از آنها تاکنون به شکل کتاب و مقاله منتشر شده یا در دست انتشار است. روش و منش ایشان در اعطای حقوق برابر به

دانشجویان خود و برکشیدن آنها به مثابه همکار خود، نمونه‌ای از علو طبع و اخلاق علمی ایشان است که به دلیل کمیابی، شایسته تقدیر و تقلید است. خوشبختانه اینجانب این افتخار را داشته‌ام که در طرح رؤیاشناسی تاریخی و بررسی زندگی و زمانه میرزا هدایت الله وزیر دفتر و پاره‌ای دیگر با ایشان همکاری کنم.

تلاش برای آوردن تاریخ به عرصه عمومی و فراتر رفتن از نشریات تخصصی و علمی و پژوهشی به صورت حضور پررنگ در مطبوعات به شکل انتشار مقاله، مصاحبه و ... که عمدتاً مخاطبانی از اصحاب رشته‌های گوناگون علوم انسانی و اجتماعی دارند از دیگر ابعاد فعالیت‌های علمی ایشان است که گرچه در میان اهل تاریخ نادر نیست اما به قطع و یقین چندان هم مرسوم و معمول نیست! باور به تأثیرگذاری این عرصه و فواید آرد برای آگاهی بخشی به عموم مردم سبب شده است علیرغم کم‌انگیزی‌هایی که گاه به شکل دست بردن در متن مصاحبه‌ها و تغییر عناوین مقالات و ... به وجود آمده است، همچنان به همکاری با مطبوعات ادامه دهند.

لازم به ذکر است که برای مرتب‌سازی مقالات هر دو جلد با در نظر گرفتن مشابهت موضوعی تا جایی که امکان داشته است، ترتیب و تأخر زمانی نگارش یا ارائه مقاله یا سخنرانی و مصاحبه در نظر گرفته شده است. همچنین باید به این نکته اشاره کرد که در سخنرانی‌های ایراد شده در پژوهشکده تاریخ اسلام، دکتر رحمانیان عمدتاً در دو نقش سخنران و مدیر جلسه ظاهر شده است. به همین دلیل معمولاً سخنرانی‌های ایشان شامل دو بخش در آغاز نشست و سخنرانی اصلی در پایان جلسه می‌شده است. در بسیاری از این سخنرانی‌ها کمبود وقت مانع از بیان تمام نقطه نظرات گردیده گاه به بیان فهرستی از مطالب اکتفا شده است.

۱۰ تاریخ دهه بیست و نهضت ملی ایران

امیدوارم مجموعه پیش رو اذهان مشتاق پژوهشگران و دانشجویان
تاریخ را با پرسش‌های جدید و چالش برانگیز روبه رو کرده بر تشنگی
و عطش آنها بیفزاید.

زهرا حاتمی

۲۸ تیرماه ۱۳۹۶

www.ketab.ir